

University of Groningen

De biblicistisch-eschatologische theologie van Johann Albrecht Bengel

Evenhuis, Rudolf Barteld

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

1931

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Evenhuis, R. B. (1931). *De biblicistisch-eschatologische theologie van Johann Albrecht Bengel*. Veenman.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

INLEIDING

Wanneer wij door deze studie de aandacht van theologisch Nederland pogen te vestigen op den Württembergschen piëtist Johann Albrecht Bengel, dan wil het ons voorkomen, dat het niet overbodig is, daaraan een korte rechtvaardiging te doen voorafgaan. Immers de vraag komt terstond op, of de persoon van Bengel belangrijk genoeg is om hem in Nederland te introduceeren. Allereerst is in het algemeen het gevaar niet denkbeeldig, dat men, gegrepen door een zekere figuur, zijn „held” in al te groote proporties ziet. Allicht meent elk zijn uil een valk te zijn. Ten tweede mag het doel van een kerk-historische studie toch nimmer alleen zijn een persoonlijkheid uit het verleden op te diepen, hem als mensch te laten zien in het kader van zijn tijd en den inhoud van zijn theologie te ontwikkelen. Hoeveel historische waarde daaraan ook toegekend mag worden, belangwekkend wordt het pas, wanneer zulk een figuur van beteekenis blijkt te zijn voor den stand der theologische wetenschap in het heden. Heeft het, naar dien maatstaf gemeten, zin de figuur van Bengel weer aan de vergetelheid te ontrukken?

Ter beantwoording van die vraag willen wij beginnen met uiteen te zetten, welke oorzaken er toe geleid hebben, dat onze aandacht gericht werd op dezen theoloog. Door onze ambtelijke werkzaamheid waren wij reeds lang vertrouwd geraakt met Bengels Gnomon op het Nieuwe Testament. Wij hadden dit boek leeren waardeeren als één der beste commentaren. Nimmer hebben wij het geraadpleegd zonder opnieuw getroffen te worden door de origineele en diepzinnige exe-gese, die Bengel geeft. Het zou trouwens wel eens kunnen zijn, dat Bengels Gnomon één der meest gebruikte commentaren is. Het is ons bekend, dat iemand als Chantepie de la Saussaye Jr. geregeld nasloeg, wat Bengel van een bepaalden tekst zegt. Ons bleek bovendien herhaaldelijk, dat ook nu nog vele theologen aan dit boek een groote waarde toekennen. Zoo waren wij sinds lang bekend met den exegeet Bengel. Zijn chiliasme stond voorloopig buiten onze belangstelling. Algemeen gold het als louter fantasterij. Bengel was immers de man, die het wereldeinde in het jaar 1836 voorspeld had. Totdat bestudeering van de chiliastische stroomingen tijdens de Middeleeuwen ons plotseling deed stooten op Bengels apocalyptiek. Na eenig onderzoek kwamen terstond twee dingen voor ons vast te staan. Ten eerste, dat Bengels exegetisch uitgangspunt en zijn bijbelbeschouwing onlosmakelijk samenhangen met zijn eschatologie. Ten tweede, dat

Bengels eschatologie te veel waardevolle elementen bevat, dan dat men er glimlachend aan voorbij zou kunnen gaan. Hierdoor werden wij als vanzelf gedrongen tot een nader onderzoek, waarvan deze studie het resultaat is.

Wij hebben hiermee den oorsprong van dit werk blootgelegd. Doch daarmee is tevens gezegd ten opzichte van welke onderdeelen der theologie Bengel van groote beteekenis moet worden geacht. Het zijn voornamelijk de exegese en de leer der laatste dingen. Pas in het verloop van onze verhandeling kan één en ander nader worden uiteengezet. In deze inleiding willen wij het echter reeds in enkele woorden samenvatten.

Bengel is ten eerste van groote historische beteekenis geweest. Hij is één der meest vooraanstaande figuren uit het Piëtisme. Men spreekt gewoonlijk van Spener en Francke, of van Spener en Zinzendorf. Het heeft o.i. meer zin om Spener en Bengel in één adem te noemen. Zoowel de eenzijdigheden van Halle als die van Herrnhut heeft hij vermeden en bestreden. Bengel is de ware erfgenaam van Speners nalatenschap geweest. In zooverre kan men zijn beteekenis voor de Kerk moeilijk te hoog aanslaan. Maar ook op de theologie van zijn dagen heeft hij ten zeerste bevruchtend gewerkt. Door zijn exegese en speciaal door zijn tekstkritiek heeft hij nieuwe banen voor haar opengebroken. De in zijn dagen veelal verstarde dogmatiek heeft hij geplaatst voor de noodzakelijkheid om ernst te maken met de leer der laatste dingen. Het is Bengel geweest, die er zijn tijdgenooten op gewezen heeft, dat de eschatologie niet mag worden verschoven naar een laatste hoofdstuk van de dogmatiek, dat dan bovendien nog geen wezenlijk verband houdt met de andere deelen der geloofsleer. Van niet minder groote historische beteekenis is het geweest, dat Bengel, hierin zijn Zwabische afkomst niet verloochnend, sterken nadruk heeft gelegd op het realistische karakter der christelijke heilswaarheid. Het is een punt, dat door Oetinger en diens leerlingen verder is uitgewerkt.

Bengel is echter ook nu nog van groote actueele beteekenis. Het zijn in het bijzonder twee dingen, die thans in het centrum der belangstelling staan, het probleem der exegese en dat der eschatologie. Het vraagstuk der exegese heeft zich toegespitst in het zoeken naar theologische exegese. Dat der eschatologie is in het bijzonder na den oorlog brandend geworden door de theologie der Zwitsers, Althaus e.a. Wij meenen, dat Bengel in beide opzichten veel tot ons te zeggen heeft. Zijn exegese kan ons leeren, wat theologische exegese is. En dit zegt te meer, waar Bengel tegelijkertijd één der baanbrekende figuren van de historisch-kritische exegese is. Zijn apocalyptiek opent, afgezien van veel waardelooze berekeningen, wijde perspectieven inzake de leer der laatste dingen.

Om al deze redenen achten wij een studie over Bengel niet zonder nut. Tijdens de bearbeiding van onze stof hebben wij echter wel herhaaldelijk beseft, dat wij geen geringe taak op ons hebben genomen. Bengel maakt het zijn biograaf niet gemakkelijk. Allereerst kan gewezen worden op het feit, dat de geschriften van Bengel moeilijk toegankelijk zijn. De meeste zijn geschreven in een geenszins gemakkelijk Latijn. Bovendien heeft Bengel geen enkele systematische verhandeling geschreven. Wat wij van hem bezitten zijn grootendeels tekstverklaringen, dagboekfragmenten, brieven, enz. Om nog te zwijgen van den inhoud van Bengels geschriften! Door eindelooze chronologische en apocalyptische berekeningen moet men heenworstelen, voor men komt tot de eigenlijke kern. Lucide en doorzichtig is het zeker niet, wat Bengel gepubliceerd heeft.

Daar komt nog iets anders bij. Bengel maakt het ook persoonlijk zijn biograaf uitermate moeilijk. Bengel was een buitengewoon bescheiden en teruggetrokken mensch. Huiverig voor een goedkoop succes, niet minder huiverig om te spoedig zijn meening te poneeren. Daarom wachtte hij soms jaren met het publiceeren van zijn geschriften. Veel denken en weinig schrijven, dat was zijn levensdevies. Zelf heeft hij het eens aldus geformuleerd: „Es ist schon lange meine Regel, in Schriften kein Wort zu setzen, das mich in der Stunde des Todes reuen möchte. Da gibt es Hand abhauen und Aug' ausreisen! Denn manchen Einfall, der Einen Anfangs lieb ist, und der auch Andern angenehm sein könnte, musz man zurücklassen". En wat hij zelf als stelregel had, eischte hij ook van anderen. „Man sollte im Bücherschreiben viel sorgfältiger sein. Ein jedes Buch soll den Leser entweder in der Erkenntnis weiter bringen, oder sein Herz inflammieren. Aber wie viele gibt es, die keines von beiden thun! Ein jedes Buch sollte was Neues haben. Wo das nicht ist, sollte man's nicht schreiben".

Tegenover zulk een gaaf mensch staande krijgt men onwillekeurig een beklemd gevoel. Wij spreken echter als onze hoop uit, dat dit geschrift over Bengel hem zelf niet onwaardig moge zijn.

Ten slotte willen wij er op wijzen, dat deze verhandeling bedoeld is als een historische studie. Het laatste woord over Bengel is daarmee niet gezegd. Wij zullen ons rijk beloond weten, wanneer het voor anderen aanleiding mocht zijn om kennis te maken met Bengels theologie. Van hoeveel beteekenis zou het zijn, wanneer een vakman op het gebied van het Nieuwe Testament zich ging bezig houden met Bengels Gnomon. Of wanneer de systematische theologie zich meer dan tot nu toe bepaalde bij Württembergers als Bengel, Oetinger en Beck. Want van Bengel kan gezegd worden, wat bij het graf van Oetinger is getuigd: dat met hem een universiteit van wetenschappen is ten grave gedaald.